Başkurtça

Vikipedi, özgür ansiklopedi

Başkurtça veya **Başkırca** (Başkurtça: *Башҡорт теле*), çağdaş Türk yazı dillerinden biridir ve Kıpçak grubuna bağlıdır. Çoğunluğu Başkurdistan'da yaşayan Başkurtların konuştuğu bu dil İdil Tatarcasına oldukça yakındır.

Başkurtça	
башҡорт теле	
Telaffuz	Başqort tele
Bölge	Volga Federal Bölgesi, Orta Asya
Etnisite	Başkurtlar
Konuşan sayısı	2.060.000 (2010)[1]
Dil ailesi	Türki diller[2] ▪ Şaz Türkçesi ▪ Kıpçak grubu ▪ Kuzey Kıpçak dilleri ▪ **Başkurtça**
Yazı sistemi	Kiril alfabesi
Resmî durumu	
Resmî dil	Başkurdistan (Rusya)
Dil kodları	
ISO 639-1	ba
ISO 639-2	bak
ISO 639-3	bak

Başkurtça'nın Başkurdistan içindeki dağılımı.

İçindekiler

Tarih

Başkurtça daha çok konuşma dilinde kullanılmıştır. Dil yapısına göre Başkurt dili Tatar dile yakın olduğu için eskiden Başkurtlar yazmalar için tüm Tatar dilin veya bazen Tatar harflerin kullanıyorlardı. Başkurt Ulusal Hareketi çıkarak Tatarca'dan farklı yazma ihtiyacı çıktı. İlk kez 23 Mart 1919'da SSCB içinde Başkurdistan ÖSSC kurulması yazma Başkurt dili kurulmasına itiş verdi.

1926'da ise ilk Başkurtça kitap yayınlanmıştır.

Özellikler

- Başkurtçada bazı ç'ler s'ye dönebilir: *Başqortsa* (Başkurtça), *nisek* (nice, ne kadar, nasıl), *ağas* (ağaç)...
- Bazı sözcük başı s'ler h olabilir: *hin* (sen), *harı* (sarı), *hıw* (su)...
- O'lar u olabilir: *urman* (orman), *ut* (ot), *uynaw* (oyna-)...
- ü'ler ö olabilir: *kön* (gün)...
- z'ler ve bazı Arapça alıntı sözlerdeki d'ler, ź olabilir: *diñgeź* (deniz), *eźebiyet* (edebiyat)...

Windows 8 sisteminde Başkurt klavyesi

Kişi zamirleri

Şahıs Zamirleri

Teklik		Çokluk	
Başkurtça	**Türkiye Türkçesi**	**Başkurtça**	**Türkiye Türkçesi**
Мин (Min)	Ben	Беҙ (Beź)	Biz
һин (Hin)	Sen	һеҙ (Heź)	Siz
Ул (Ul)	O	Улар (Ular)	Onlar

Alfabe

Kiril Alfabesi İle

Аа	Бб	Вв	Гг	Ғғ	Дд	Ҙҙ	Ее	Ёё
Жж	Зз	Ии	Йй	Кк	Ҡҡ	Лл	Мм	Нн

Ңң	Оо	Өө	Пп	Рр	Сс	Ҫҫ	Тт	Уу
Үү	Фф	Хх	Һһ	Цц	Чч	Шш	Щщ	Ъъ
Ыы	Ьь	Ээ	Әә	Юю	Яя			

Başkurt Latin alfabesinin Tatar ve Türk latin alfabeleri ile karşılaştırması:

- Başkurtça: Aa Bb Cc Ç ç Dd Ee Əə/Ää Ff Gg Ğğ Hh Xx Iı İi Íí Jj Kk Ll Mn Nn Ññ Oo Öö Pp Qq Rr Ss Şş Śś Tt Uu Üü Vv Ww Yy Zz Źź
- Tatarca: Aa Ää Bb Cc Ç ç Dd Ee Ff Gg Ğğ Hh Xx Iı İi Jj Kk Ll Mn Nn Ññ Oo Öö Pp Qq Rr Ss Şş Tt Uu Üü Vv Ww Yy Zz
- Türkçe: Aa Bb Cc Çç Dd Ee Ff Gg Ğğ Hh Iı İi Jj Kk Ll Mn Nn Oo Öö Pp Rr Ss Şş Tt Uu Üü Vv Yy Zz

Harfler

- Ə : Kısa, kapalı, gırtlaktan gelen ve sert bir E harfidir. Normal E harfine göre daha kısa ve serttir. Ayrıca A ve E arası bir ses olarak öngörülür (**Æ**). Ses ve harf karşılığı olarak Arapça'da ve Almanca'da da bulunur. Türkçede normal e sesinden tam olarak ayırt edilebilmesi günümüzde çok zordur. Azerice'de yoğun olarak kullanılır. İnce bir harf olduğu halde kalın uyumludur. Bu harfi içeren sözcüklerin aslında Büyük Ünlü Uyumuna uymadığı hâlde kulağı tırmalamıyor olması bu nedenledir. Örneğin: *İncä/İncə*. Türkçede Selçuk ismi diğer Türk dillerinde "Sälçuk / Səlcuk" olarak, Akçe sözcüğü ise "Akçä / Akçə" olarak yazılır. Alfabenin Latin versiyonunda **Ä** olarak da yer alır. **Ə** harfi kimi latin alfabelerinde, özellikle el yazılarında **Əə** biçiminde de kullanılır.
- **X**: Başkurtça'da, Tatarca'da ve Azerice'de kullanılır. Boğazdan gelen gırtlaksı bir H sesidir. Normal H sesinden biraz daha sert ve hırıltılıdır. H sesi hiçbir engele takılmadan çıkarken, bu ses boğazın üst kısmında titreşir. Arapçadaki Hı (**خ**) harfidir. Azericenin resmi harflerinden birisidir (Latin **X**). İç ve Doğu Anadolu ağızlarında sıklıkla rastlanır. Örneğin: *Baxmax* (Bakmak) fiilinin okunuşu *Baḥmaḥ* şeklindedir ancak kelimenin içindeki h harfleri gırtlaktan ve hırıltılı olarak çıkartılır. *Çaxmax (Çaḥmaḥ; Çakmak), Yanmax (Yanmaḥ; Yanmak)…* Bu sesin Türkçedeki kullanımında çoğu zaman birbirlerine çok yakın kaynaklardan çıkan Arapçadaki Ha (**ح**) harfi ile olan farkı ortadan kalkmıştır (**Ḩ**, **Ḫ**).
- **Ҡ**: Gırtlaktan çıkarılan kalın bir K sesini karşılar. Başkurtça'daki *Ҡалын* (Kalın) sözcüğünün çevirisi *Qalın* olarak yapılır ve okunuşu (Kalın/Galın) biçimindedir. Baştaki K sesi gırtlaktan ve kalın bir tonla söylenir. İç Anadolu ve Doğu Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılır. Tatarca'da ve Azerice'de de kullanılır ve **Q** harfi ile gösterilir. Arapçadaki Kaf (**ق**) harfini karşılar. Örneğin Azericede *Qalın (Kalın)* sözcüğünün okunuşu Galın şeklindedir. Baştaki G sesi gırtlaktan ve kalın bir tonla söylenir. Kimi lehçelerde ise ve bu sese oldukça yakın olan kalın gırtlaksı bir K sesi olarak okunur ve söylenir (**Ķ**, **Ḳ**). Örneğin: *Qadın (Kadın), Qayın (Kayın)…*
- **Ң**: Genizden çıkarılan N ve G karışımı bir sestir. (Şekil benzerliği nedeniyle *Latin* **Ḩ** harfi ile karıştırılmamalıdır.) Bazen de NG/NĞ olarak öngörülür. Pek çok ağızda N veya Ğ sesine dönüşmüştür. Osmanlıca'daki üç noktalı Kaf-ı Nûni (**ڭ**) harfinin karşılığıdır. Örneğin: İç Anadolu'da, özellikle Sivas yöresinde *Saña, Baña, Deñiz* sözcükleri. Pek çok kaynakta Tengri veya Tengiz olarak yazılan sözcükler aslında *Teñri* ve *Teñiz* şeklinde okunur. (Tatarcada **Ñ**, Türkmencede **Ň** harfi ile, Uniform Türk Alfabesi'nde ise **Ņ** ile gösterilir.)
- **Ҫ**: Peltek T (veya S) sesidir. (Şekil benzerliği nedeniyle Türkçedeki Ç harfi ile karıştırılmamalıdır.) Türkçede, Arapça'dan gelen bazı sözcüklerde kullanılır (**ث**). Ancak peltek harfler Başkurt dilinde de bulunur. Arapçadaki T sesinin peltek biçimidir. Aslında peltek S sesi ile aynıdır. Her iki peltek ses de (**T̃** ve **S̃**) dilin dişlerin arasına değdirilmesiyle çıkarıldığı için aralarındaki farkı anlamak mümkün değildir ve hatta böyle bir fark yoktur. Örneğin: *Es̃er*... Kiril Alfabelerinde "**Ť**" harfi ile gösterilir. Başkurt alfabesinin Latin versiyonunda resmi olarak yer almasa da kullanımda **Ś** biçimi tercih edilir.
- **Ҙ**: Peltek D (veya Z) sesidir. Türkçede, Arapça'dan gelen bazı sözcüklerde kullanılır (**ذ**). Ancak peltek harfler Başkurt dilinde de bulunur. Arapçadaki D sesinin peltek biçimidir. Aslında Peltek Z sesi ile aynıdır. Her iki peltek ses de (**D̃** ve **Z̃**) dilin dişlerin arasına değdirilmesiyle çıkarıldığı için aralarındaki farkı anlamak mümkün değildir ve hatta böyle bir fark yoktur. Örneğin: *Z̃eka*... Latin Alfabelerinde "**Ď**" harfi ile gösterilir. Başkurt alfabesinin Latin versiyonunda **Ź** olarak öngörülmüştür.

Latin Versiyona Eklenen Harfler

- **W**: *Tatarca'da ve Türkmence'de kullanılır.* Açık bir V harfidir. Klasik V sesinden kesinlikle farklıdır. V harfinde dudaklar birbirine değerken, bu seste (W harfinde) tıpkı U sesinde olduğu gibi dudakların birbirine değmesi söz konusu değildir. Arapçadaki Vav (**و**) ve batı dillerindeki w sesi başlıca örneklerdir. Örneğin Tatarcadaki *Wali (Vali)*.
- **Í**: Tatar ve Başkurt alfabelerinde uzatılan bir İ sesi verir. Örneğin: *Abí* (Abi, Ağabey).

Arapça kökenli bazı kelimeler

Başkurtça "eye" (iyi) sözcüğü için "evet" ifadesi kullanılır.

Başkurtça "heybet"(Araplardan gelen kelime[3]) sözcüğü için "iyi" ifadesi kullanılır. Komşu Kazaklarda ve tüm Orta Asya halkarında "heybet" için *yakşi, zaksı* kelimesi kullanılır.

Başkurtça (Kiril alfabesi)	Başkurtça (Latin alfabesi)	Türkçe
ағза	ağza	aza
аҡыл	akıl	akıl
алҡа	alka	halka
ахырызаман	ahırızaman	Ahir Zaman
әҙәм	ezem	adam
әҙер	ezer	hazır
әжәл	ecel	ecel
әкиәт	ekiet	masal
әҫәр	eser	eser
әүлиә	eülie	evliya
әхирәт	ahiret	ahiret
бата	bata	hayır duası
бәлә	bele	bela
бәүел	beüel	sidik, idrar
бәхәс	behes	tartışma, münakaşa
вазифа	wazifa	vazife
ваҡиға	wakığa	vaka
вәғәҙә	weğeze	vaat, vait
выждан	vıcdan	vicdan, insaf
гел	gel	her zaman, hep
ғариза	ğariza	bildiri
ғасыр	ğasır	asır
ғәҙәт	ğezet	adet
ғәҙел	ğezel	adil
ғәйбәт	ğeybet	gıybet

Örnekler

1. Lokmaları iyice çiğneyerep yutun. *Başkurtça*: Lokmanlarzı heybet seynep yutun.
2. “Edep” - “Ezep”[4]. “Edepsizlik” için “tupasızlık”.
3. “cilt” - “tire” [5](Türkçedeki “deri” var);
4. “temsil etmek” - “vekil etmek”;
5. “kıskanmak” - “günleşeu, günsöllök, kızığıu”;
6. “etkileyici” - “tesirle”(Araplardan gelen);
7. “olağandışı”, “olağanüstü” -“ğazati olmağan” ya da “ğecep, seyer”;
8. “telaffuz” -“eyteleş, ayteleş”;
9. "fular" - “yawlıq”[6];
10. *nüfuz*- “ineu/inmek, daralıu, tararlıu, düşeneu
11. "yararlanmak" - “faydalanıy, kullanıy”
12. “Giderler ve gelirler” -“sığımlar (çığımlar) ve kilemler”.
13. “söyle” - “Ait, eyt”.
14. “Bile” için sadece “hatta” kullanır; örneğin “Hatta kaldıramıyorum” *Başkurtça*: “hatta min de kütere alam” kullanılır.
15. “göster” -*kürhet*[7](görset).
16. “Çağrıştırmak” -*sağıştırıu*

Ayrıca bakınız

- Uniform Türk Alfabesi

Kaynakça

1. ^ http://www.ethnologue.com/language/bak
2. ^ Katzner, Kenneth (2002). Languages of the World(Third ed.). Routledge. ISBN 978-0-415-25004-7.
3. ^ Arapça kökenli Başkurt kelimeleri(1930) (http://www.orientalstudies.ru/rus/images/pdf/journals/zkv_5_1930_09_dmitriev.pdf)
4. ^ Başkurt Türkçesi Sözlüğü, 34 sayfa. (https://kitaptar.bashkort.org/storage/books/WhUNCMjxiGKDVIx1uCfUAbWdzr6mjpbOH4KtIhrN.pdf)

5. ^ Başkurt Türkçesi Sözlüğü, 21 sayfa. (https://kitaptar.bashkort.org/book/5110)
6. ^ "яулыҡ" (https://en.wiktionary.org/wiki/%D1%8F%D1%83%D0%BB%D1%8B%D2%A1). 4 Ekim 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20151004120533/https://en.wiktionary.org/wiki/%D1%8F%D1%83%D0%BB%D1%8B%D2%A1). Erişim tarihi: 25 Ağustos 2020.
7. ^ Академический словарь башкирского языка. Том 4. Publisher: Китап имени Зайнаб БиишевойISBN: ISBN 978-5-295-05608-6 (т. 4) ISBN 978-5-295-05388-7 КҮРҺӘТТЕРЕҮ, 854 sayfa (https://www.researchgate.net/profile/Ramila_Karimova/publication/331991643_Akademiceskij_slovar_baskirskogo_azyka_Tom_4/links/5c9a261445851506d72c6901/Akademiceskij-slovar-baskirskogo-azyka-Tom-4.pdf)

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:T%C3%BCrk_dilleri&action=edit) **Çağdaş Türk dilleri**		
Ön diller	Ön Türkçe	
Ogur	Çuvaşça	
Şaz Türkçesi	**Karluk**	Eynuca[1] · İli Türkçesi[2] · Lop dili[2] · Özbekçe · Uygurca
	Kıpçak	Altayca · Baraba dili[2] · Başkurtça · Kırım Tatarcası · Karaçay-Balkarca · Karakalpakça · Karayca · Kazakça · Kırgızca · Kırımçakça · Kumukça · Nogayca · Sibirce · Tatarca · Urumca[3]
	Oğuz	Afşarca[2] · Azerice · Kırım Tatarcası · Gagavuzca · Horasan Türkçesi[2] · Kaşkayca · Peçenekçe[3] · Salarca · Türkçe · Türkmence · Urumca[3]
	Argu[3]	Halaçça[2]
	Sibirya	Batı Yugurca[3] · Çulımca · Dolganca · Fuyü Gırgıs dili[2] · Hakasça · Şorca · Tofaca · Tuvaca · Yakutça
Notlar: [1] İki farklı dilin karışımı ile oluşmuş melez diller. [2] Yazı dili olmayan diller. [3] Sınıflandırılması tartışmalı diller.		

G · T · D (https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:Rusya%27daki_diller&action=edit) **Rusya federal birimleri'ndeki *resmî diller***	
Rusya Federasyonu resmî dili	Rusça
Rusya federal birimlerindeki resmî diller	Abazaca · Agulca · Avarca · Azerice · Başkurtça · Adigece · Buryatça · Çeçence · Çirmişce · Çuvaşça · Dargince · Kabardeyce · Erzyanca · Güney Altayca · Hakasça · İnguşça · Kalmukça · Karaçay-Balkarca · Kırım Tatarcası · Komice · Kumukça · Lakça · Lezgice · Mokşanca · Nogayca · Osetçe · Rutulca · Sahurca · Sibirya Yupikçesi · Tabasaranca · Tatarca · Tatca · Tuvaca · Udmurtça · Ukraynaca · Yakutça
Resmî fonksyonu olan diller	Çukçice · Dolganca · Evence · Evenkice · Fince · Hantıca · Karelce · Kazakça · Komi-Permyakça · Mansice · Nenetsçe · Selkupça · Vepsca · Yukagirca

Otorite kontrolü	GND: 4144089-4 (https://d-nb.info/gnd/4144089-4) · LNB: 000306700 (https://kopkatalogs.lv/F?func=direct&local_base=lnc10&doc_number=000306700&P_CON_LNG=ENG) · NDL: 00576104 (https://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00576104) · NKC: ph1107328 (https://aleph.nkp.cz/F/?func=find-c&local_base=aut&ccl_term=ica=ph1107328&CON_LNG=ENG)